

4 ^o
Philos.
1080

DISSERTATIO
DE
I D E I S
SENSVALIBVS
ET
INTELLECTVALIBVS.

QVAM
RECTORE ACADEMIAE MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO
PRINCIPE AC DOMINO
F R I D E R I C O
HASSIAE LANDGRAVIO RELIQUA

P R A E S I D E
CONR. FRID. ERN. BIERLING
LOGICES AC METAPHYSICES PROFESSORE
ORDINARIO

DEFENDET
IACOBVS HENRICVS VOLLMAR
HASSO - CASSELLANVS.

IN ACADEMIA ERNESTINA D. XXI MAII A. R. S. c1o1ocgxl
AB HORA X VSQVE AD XII.

~~~~~

RINTELII

TYPIS IOH. GODOFR. ENAX ACAD. TYPOGR.

VIRO
PRAENOBILISSIMO AMPLISSIMO
AC CONSULTISSIMO
DOMINO
CHRISTIANO HENR.
THALMANN

REGIMINIS HASSO - CASSELLANI ADVOCATO ME-
RITISSIMO AC COENOBIORVM HAYNENSIS ET
MERXHVSANI SYNDICO DEXTERRIMO

ADFINI ET FAVTORI SVO

MVLTI NOMINIBVS COLENDO

PRIMITIAS STVDIORVM ACADEMICAS

EA QVA PAR EST ANIMI OBSERVANTIA

DAT DICAT CONSECRAT

IACOBVS HENRICVS VOLLMAR.

AD
BIBL. UNIV.
MONAC.

DISSERTATIO
DE
IDEIS SENSVALIBVS ET
INTELLECTVALIBVS.

CONSPECTVS.

§. I. *De Ideis in genere quaedam proponuntur.*
§. II. *Diuiduntur in sensuales & intellectuales.* §. III. *Ideae innatae non dantur.* §. IV. V. *Consideratur axioma: nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu.* §. VI. *Sensus non fallunt.* §. VII. *Si tamen non recte adhibentur homines in Errores.* §. VIII. *Vitia.* §. IX. *Et Superstitionem prolabuntur.* §. X. *Ideae sensuales viuidius hominem adficiunt quam intellectuales.*

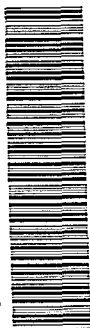
§. I.

Prima intellectus operatio est simplex apprehensio, seu ea, qua rem quandam vel vt praesentem, vel vt praeteritam & absentem nobis concipimus, simpliciterque repraesentamus. Adeoque idea nihil aliud, quam vel exemplar rei in cogitante, vel rei in mente repraesentatio, imago

A 2

&

416 106 028 200 13

& quasi pictura est. (a) Imaginis vero vocabulo nihil aliud indicamus quam quamcunque rei, quam nobis repraesentamus, in intellectu nostro similitudinem; unde illam quoque in sensationibus pro sensuum diuersitate diuersissimam esse debere, per se patet. Et si vero omnes ideae a sensibus oriuntur, hoc tamen inter illas intercedit discriminis, ut quae tanquam extra nos posita nobis concipimus nonnisi mediantibus sensibus externis cognoscere queamus; quae in nobismet vero ipsis contingunt, nonnisi mediantibus sensibus internis. Vnde quoniam experientia vocatur, quando ad id, quod sensibus nostris percepimus, attendimus, illaque inde & in intrinsecam & extrinsecam dispescitur, iam patet, quod omnis rerum, quae in nobismet ipsis contingunt, cognitio, ab experientia intrinseca vnice pendeat. (b)

§. II.

(a) Descendit illud vocabulum a verbo graeco *εἶδω*, *video*, & non solum notat effectum ipsum, simplicem apprehensionem, perceptionem, repraesentationem; sed & id, quod ex effectu oritur, scilicet conceptum & notionem. Ita Theologus regenerationis, Ictus iurisdictionis, Medicus febris, Philosophus substantiae vel virtutis imaginem quasi mente depingit. Egregie IAC. THOMASIVS in orat. p. 282. *Idea vox graeca est, nec dubium, quin a spectando flexa, exemplum tale proprie significet, quod intueri solent, quibus exemplo similem imaginem effingere decretum est: quemadmodum vna facies hominis, cuius simulacrum in linteo delineat pictor, illi est pro idea.* Agit quoque loc. cit. p. 275. seqq. de ideis platoniceis exemplaribus. Adde LEHMANNI Vern. Lebre p. 135. seqq.

(b) De ideis conf. LOCKIVS de int. hum. lib. 2. ex quo o-

§. II.

Et si diuersissima sunt idearum genera, magnaque illarum est varietas, non obstante tamen insigni hac varietate ac diuersitate, ad certas reuocari facile classes possunt, dum ad praecipua attendamus momenta. Oriuntur enim vel ex perceptione sensuum, vel ex meditatione, adeoque sunt vel *sensuales*, vel *intellectuales*. Sensuales, quas & non incommode *experimentales* vocare licet ex sensuum perceptione originem trahunt: Intellectuales, quas alii *reflexas* appellant, per meditationem semet offerunt. Quod sensus offerunt, simpliciter intellectus recipit: meditatio tanquam actus reflexus ex vna vel paucis ideis innumeras colligit, ex visibilibus ad inuisibilia adsurgit. Obseruandum autem, illum qui ideam experimentalem habet, alteri eadem

mnes profecerunt, quibus huius argumenti accurata tractatio cordi fuit; CLERICVS *pneumatol. sect. 1. cap. 5. cel. HOLLMANNVS introd. in vniu. philos. tom. 1. p. 85. seqq.* Adde IAC. BRVCKERI elegantissime conscriptam *hist. philos. doctrinae de ideis* Aug. Vind. 1723. 8. Maxima lites excitatae sunt de natura idearum inter philosophos. CLERICVS autem loc. cit. §. 15. ita loquitur: *Nos hoc in negotio ἐπέχειν, & naturam idearum inter ea numerare, ad quorum cognitionem aut omnino peruenire haud licet, aut adhuc saltem non licuit, tutius censemus. Neque hoc mirum videatur, quando ne mentis quidem ipsius natura nobis nota est; qua ignorata nunquam omnes eius operationes satis plene noscimus.* Conf. omnino reu. WALCHII *Parerg. Acad. p. 751. seqq.*

(c) Potest & ita institui haec distinctio: dantur *ideae purae*, dantur *ideae sensuum ope excitatae*. Neque sensus quicquam docent, nisi per ideas quas excitant.

eadem destituto, nulla descriptione euidentem perceptionem rei, quam sentit, communicare posse. (d) Et exinde sequitur eas in classem idearum *simplicium* esse collocandas. Tales ideae simplices sunt, quae nullis constant partibus, in quibus plura ne mente quidem concipere possumus, (e) vel quae mentem vno duntaxat modo afficiunt. Huc pertinent ideae soni, odoris, gustus, existentiae. Ideaes simplices non possunt definiri, sed percipi debent. Sic non potest definiri gustus mali perfici, odor rosae, sonus signorum musicorum. Neque describi potest, qua ratione vna idea simplex ab altera differat, v. c. odor lilii ab odore rosae. Ergo de gustibus, de odoribus non est disputandum. (f)

§. III.

Cum omnis cognitio aensione originem ducat, facile patet non dari ideas actu innatas atque ingeneratas, ipsamque experientiam iis refragari. Multum autem logomachiae habet haec controuersia. Dari veritates, quas vbi perceperit homo, ratione praeditus & praeiudiciis vacuus, confestim admittat, quis neget? Sed num ideo dici possunt actu innatae? pro talibus ne quidem habentur a defensoribus idearum in-

- (d) Sic hypochondriaci statum non capiunt alii, qui hoc malo nunquam laborarunt.
- (e) Quis concipere potest particulam soni, assem vel quincuncem odoris?
- (f) Ideaes *compositae* constant ex simplicibus, & possunt in partes diuidi, v. c. idea hominis, horologii, ideae virtutum & vitiorum.

innatarum, vnde cadit tota controuersia. Paucis: intellectus innatus datur, facultas innata recipiendi ideas datur; ideae actu innatae concipi haud possunt, quae forent instar liberorum, quos pater nunquam generauit, vel qui eandem cum patre haberent aetatem. Intellectum nostrum esse instar tabulae raseae siue nudae recte ARISTOTELES statuit. (g) LOCKIO magis placuit comparatio cum camera obscura. Aequae minus igitur ideae actu nobis innatae sunt, quam lingua vernacula. Quicquid sciunt homines, per meditationem, experientiam, institutionem didicerunt. Adferri quoque solet ad probandas ideas innatas locus *Rom. II. 15.* Sed facile patet, Apostolum loqui, de dictamine conscientiae, non de ideis innatis. Inania igitur sunt quae de ideis innatis a multis, qui quid sibi velint, satis non intelligunt, docentur. Nec pluribus rem persequemur, quoniam ex dictis satis liquet, & qui plura volent eos adire poterunt, qui quaestionem hanc plenius libris excutiendam suscepserunt. Ostenderunt enim viri acutissimi nullam esse ideam, quae ab attentione in nosmet conuersa & sensibus, per varias diuisiones & copulationes originem non ducat. (h)

§. IV.

(g) Vid. IAC. THOMASIVS *Dissert. p. II. seqq.*

(h) Vid. prolixè hac de re agens LOCKIUS *de intell. human. lib. I.* cuius dicta in compendium misit CLERICVS *pneumatol. sect. I. cap. 5. §. 16. seqq.* IO. FABRICIVS *confid. contr. p. 277.* WEISMANNVS *schediasm. acad. p. 82. seqq.* & omnino qui sobriam adfert epicurism BRVCKERVS *hist. phil. de ideis p. 269. seqq.* Qui ideas innatas statuunt,

§. IV.

Sed num verum est vulgatum illud: *nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu?* Est sane verum,

tuunt, alterutrum horum nobis probare debent, nimirum aut aliquem fuisse, qui sine obiectorum externorum & consuetudinum occasione aut subsidio, *Deum esse, partem minorem toto, aliquid virtuti consentaneum, vel vitio affine* cogitarit: aut hasce ac similes ideas aliunde ad nos venire non potuisse. Neutrum autem vlla ratione ostendi potest. Nemo est, qui eiusmodi ideas, sine vlla obiectorum externorum occasione, sine consuetudinum auxilio, sine institutione ad animum suum adpulisse meminerit; aut qui quemquam fide dignum, qui de se talia iactet, norit. Si primi homines, sine extraordinario diuinæ prouidentiae auxilio, has ideas abstractas animo versarunt, experientia & rationibus eo deuenire potuerunt. Si vero eiusmodi ideae a Deo extra ordinem eis suppeditatae sunt, hoc ad alios homines, qui eodem iure non gaudent, nihil attinet. Posteriores vero tam facile cum institutioni maiorum, tum experientiae ac meditationi suae, quam naturae haec debere possunt. *Dei* idea composita est ex omnibus omnium rerum proprietatibus, a quibus omnes defectus remouemus; nec magis nobis quam ideae nauis aut domus natura insita est. Si ipsi meditatione nostra sola eam formaremus, a posteriore ex consideratione demum creaturarum, adhibitis variis axiomatibus, ad eam deueniremus; & cum ab aliis nobis considerata offertur, non prius eam intelligimus, quam partes quibus constat connumeratae nobis sint. *Axiomata metaphysica* quae aeternae veritatis

verum, si intelligatur de ideis experimentalibus. Neque enim intellectus cogitaret, nisi perciperet; non perciperet, nisi sentiret; non sentiret, nisi organa sensuum homini data forent. Ergo frustra excitare conamur ideam experimentalem, quae sensus hominum fugit. (i) Sed sunt tamen multa in intellectu, quae in sensus hominum non cadunt. Huc spectant inuisibilia, ut Deus, Spiritus; ideae intelligendi & volendi; ideae virtutum & vitiorum, iusti & iniusti; idea infinitatis intuitu numerorum spatii & durationis.

ritates dicuntur, abstractionis ope, ex obiectorum existentium occasione effinguntur. Innumeri sunt homines aut idiotae, aut barbari, qui de hisce nunquam cogitarunt; quod disciplinis in quibus de abstractis eiusmodi ideis sermo est, nunquam operam dederint, neque satis ingeniosi fuerint, ut quidquam simile per se inuenirent. Itaque ad hosce quod attinet, decantatae illae ideae innatae perinde fuerunt, ac si nullae essent. Ideas *virtutis* ac *vitii* nequaquam innatas esse hinc liquet, quod exemplis & institutione eas a parentibus, magistris iisque quibuscum viuimus, habeamus. Hinc fit, ut apud cultiores gentes sint magis perspicuae, quam apud barbaras; utque tanta sit in humano genere circa virtutes & vitia dissensio. Ad disciplinam quidem & exempla aliorum accedat nostra meditatio necesse est, nisi velimus saepissime falli; sed hoc ipsum indicium est nullas neque nobis, neque aliis, innatas esse harum rerum ideas.

(i) Hinc nemo potest comprehendere gaudia & absolutissimam felicitatem vitae aeternae. vid. 1 Cor. II, 9.

nis. Haec omnia sua quapiam ratione in intellectu esse, quamquam in sensu non fuerint, nec esse possint, ecquis negauerit? Itaque non reiicimus distinctionem inter intellectum purum, & ideas sensuum ope excitatas. (k) Ille res inuisibiles, aeternas, sublimes, prima veritatis axiomata considerat, & rerum consecutionem nexumque expendit, simul praestantiam humanae mentis, modo abusus absit, prae anima brutorum, pulchre indicat. Sensus vero intellectui puro occasionem praebere, ut ad altiora adsurgat, ab effectibus in oculos incurrentibus ad causas a conspectu longe remotas, a finitis ad infinita progrediatur, certum est.

§. V.

Etenim Spiritus tam infinitus, Deus, quam finitus, anima humana, est in intellectu, non per se, sed per suos effectus: non a priore, sed a posteriore. Hinc oritur idea non euidens, non adaequata, sed ab intellectu quomodocunque formata. Potest quoque dici abstractiua, vel demonstratiua. Deum existere ex effectibus firmiter colligo: eum esse ens summum & infinitum scio: quid sit ens summum & infinitum, neque scio, neque scire possum. (l) Animae naturam non satis capio: eam intelligere & velle experior. Si imaginem mihi de ea formo, falsa est imago, quoniam non habet imaginem, quum spiritualis naturae

(k) Paucis sed argute WERENFELSIVS *opus* c. p. 782. rem expressit: *multa concipimus, quae non imaginamur: nihil imaginamur, quin idem prius fuerit in sensu.*

(l) De idea Dei conf. LOCKIVS *loc. cit. lib. 2. cap. 23. §. 33. seqq.*

turae sit. (m) Ideae vitiorum & virtutum fluunt ex sensatione interna, & aliorum actionibus, quemadmodum & ideae iusti & iniusti. Tandem concipit quidem mens hominis dari infinitum, dari aeternum, (n) sed neque infiniti, neque aeterni ideam sufficientem habet. (o) Quicquid concipimus, terminis circumscriptum est, quod repugnat infinito.

§. VI.

Sed num sensus non fallunt? non fallunt, quicquid enim non iudicat, non fallit, non errat. Sensus non iudicant, sed sunt intellectus, cuius est iudicium, instrumenta. Mens videt per oculos. Attamen flores arte factos pro veris, turrim quadratam e longin-

B 2 quo

(m) Qui imaginatione ad concipiendam animam vtuntur, idem faciunt, ac illi, qui vellent oculis uti ad percipiendos sonos, auribus ad lucem spectandam. vid. TVRRETIVS *opus* c. var. *gen. tom. 2. p. 421.* Idea spirituali, qua gaudent Deus & angeli, in hac vita destituimur, Angelis aliquando aequales redditi, eleuatis mentis oculis plura videbimus.

(n) Nihil quod initium habuit, suae existentiae causa esse potest. Existisset alioqui antequam existisset, quum causa prior sit effectui. Ergo, quae initium habent, profecta sunt a prima quapiam causa. Haec initium non habuit, hoc enim si eam habuisse ponamus, se ipsam fecisset, essetque simul sui ipsius causa, sui ipsius effectus, quod maxime absurdum: proinde est aeterna. Datur ergo ens aeternum, necessario existens.

(o) Mens hominis concipit dari infinitum, quia tandem nihil amplius concipit. Habet ideam infinitatis numerorum, sed non habet ideam distinctam numeri infiniti. vid. LOCKIVS *lib. 2. cap. 17. praecipue §. 8.*

quo conspectam pro rotunda habere possum. (p) Bene addis: *e longinquo conspectam*. Sic igitur tene: sensus recte constituti, recteque adhibiti, nunquam fallunt. Et hoc explicandum distinctius. Sensus recte constituti sunt, quando nullo vitio, nullo morbo laborant. Hoc si laborant, non fallunt, sed prorsus inutiles deprehenduntur. Igitur mirum non est, icterico omnia flaua aut nigra, straboni duplicata apparere. Optimi cibi non sapere possunt palato aegrotanti. Instrumentum musicum omni harmonia destitutum non fallit, sed aut non tangendum, aut corrigendum est. Sensus recte adhibentur, si debitam adfers attentionem, mentisque tranquillitatem, si obiecta nec nimis remota sunt, nec nimis propinqua, si non agitantur motu nimis celeri, aut nos ipsi agitamur,

(p) Huc pertinent quae de regina Arabiae narrantur. Adduxit illa in medium pueros puellasque vestitos muliebri habitu, iubetque Salomoni, mares a foeminis distingueret. Salomone ergo pira & poma iactante, cum pueri gremio e tunicis facto ea exciperent, puellae vero manibus tantum missiles fructus captarent, prae modestia vestem tollere non audentes, facile sexus utriusque apparuit discrimen. Similiter ostendit regina Salomoni e longinquo veros flores, aliosque ad imitationem verorum, e cere, fummo artificio confictos, quaerens: num naturae ab artis floribus dignosceret? Hoc quoque expediuit Salomo, imperans, ut aluearium plenum apum afferretur, quibus emissis, veros flores illae delibabant, fictitios missos facientes, vid. WAGENSEILII *per. libr. iuuen. tom. 3. p. 496. seqq.* FARRICII *codic. pseudepigr. V. 7. tom. 1. p. 1031.* HVBNERI *Histor. Fragen tom. 9. p. 975. seqq.*

mur, si denique intermedius aer sufficienti lumine gaudet. Pertinent haec monita praecipue ad sensum visus & auditus. Ex his tandem sequitur, erroris occasionem sensus esse posse, nunquam causam. Qui errat, iudicat falso. Sensus non iudicant, sunt enim intellectus instrumenta. Malleus non aberrat, quando clauus non recte infigitur, sed manus. Ad scopum iaculans, ab eoque vehementer deflectens, ignivomae fistulae culpam tribuere haud debet. Ergo iudicium intellectus errat, ista instrumenta non recte applicans, factaque legitima applicatione istum errorem emendat. (q)

§. VII.

Qui vero sensus non satis circumspecte adhibent, quod faciunt, qui eos adhibent absque meditatione eaque rationali, facile in errores prolabuntur, unde ideae falsae. Error autem in genere consideratus nihil aliud est, quam iudicium falsum, & quando illa cu-

(q) Manifestum est, sensus externos proprie loquendo nos nunquam fallere; sed nosmet ipsos nos fallere, quoties intellectus falsam sensus externi (cuius perceptiones simili modo se inuicem consequuntur, quo veritates ipsius rationis inter se connectuntur) determinationem in iudicando sequitur, plus inferendo ex apparentiis quam ex illis sequitur, in quo iudicii praecipitatio consistit. Ad praecipitandum autem iudicium sensus internus intellectum determinat, dum ad credendum, quae saepe inter se connexa fuisse experti sumus, semper esse connexa, eum determinat. vid. BIBLIOTH. BREMENS. *class. 5. fasc. 5. p. 879.* & b. PARENTIS *Lineamenta meth. stud. p. 71.*

cumulantur, tunc nascitur & incrementa capit philosophia vulgi. Ita homines ante intellectus culturam putant stellas esse scintillas, colori caeruleo, qui coelum est, inhaerentes, iridem in nubibus realem esse, solem circumagi diuino motu circa tellurem, esse minorem globo terraqueo, esse sine maculis. Coelum incumbere montibus altissimis, turrem e longinquo visam esse rotundam, terram non posse habitari ex parte nobis opposita, stellas omnes aequaliter distare a terra, terram nequaquam esse corpus, quod e longinquo lucem reflectat, & planetae in motum appareat. (r) Obseruamus autem quod corpus, & sanguinis diuersa mixtura, ex qua temperamenta oriuntur, falsorum intellectus iudiciorum causae existere soleant. Quamquam enim corpus ipsum, eiusque partes, etiam subtilissimae, in se suaque natura nec possit cogitare, nec velle, quod spiritui proprium est, quoad tamen anima nostra cum corpore coniuncta est, ob arctissimum, quod inter eandem atque corpus intercedit vinculum, saepissime in veritatis cognitione a corporis dispositione & sensuum repraesentatione impeditur. Constat enim eos, qui phlegmatico sunt temperamento, laboris esse fugientes, eaque propter, quae difficiliora sunt, fugere, id quod de sanguineis etiam, ex parte saltem, potest affirmari. Cholerici quidem ambitione ad veritates varias acquirendas trahuntur, e contraria vero parte saepe sententiae suae, etiam falsissimae, ita inhaerent, vt alios omnes, veriora ac rectiora monentes, magno fastu

(r) Plura exempla dabit BVLFFINGER *Dilucid. philos.* §. 330.

fastu correpti, spernant, quin & aliorum, ingenii laude clarorum, falsas hypotheses amplectuntur, vt in laudum veniant societatem. Melancholici tandem, diuitiis opibusque inhiantes veritatem tanti non aestimant, vt in ipsius inquisitione tempus consumant, curamque ponant. Illas certe sententias audidissime amplectuntur, quas si defendunt, multum rebus augendis inferuire posse credunt. De cetero, quando temperamentum inter errorum causas referimus, minime putandum est, quod illud necessario homines in errores inducat, sed quod occasionem tantum malo praebeat, vel in errores incidendi, vel eosdem defendendi. Illud autem maximopere dolendum, quod homines longe facilius imitentur vitia, quam virtutem, adeoque abiecta veritate statim tales errores admittunt, immo oscitante vno oscitat & alter. (s) Quilibet autem, vel mediocriter circumspectans, tres potissimum causas horum errorum deprehendit.

Vna

(s) Conf. M. IO. HENR. TWIETMEYER *diff. Cur errores & falsitates facilius quam veritas propagentur?* Rostoch. an. 1730. Consuetudinis magna immo tanta vis est, teste PLVTARCHO in comm. *de Ratione dignoscendi verum amicum ab adlatore*, vt imprudentes quoque imitentur vitia eorum quibuscum viuunt. Ridiculum fere est quod addit: *Platonis familiares eius gibbum imitabantur, Aristotelis amici balbutiem eius exprimebant, Alexandri Macedonum regis familiares ceruicis inflexum & vocis in dicendo asperitatem effingebant.* vid. IO. HENR. BEKRIVS *de leuitate animi in rebus diu dicandis.* Lips. 1729. & cel. TREVER *de compendiarie eruditione.* Helmst. 1718.

Vna est, si notiones aut conceptus rerum sint vagi, minusque congrui, & voces quibus exprimuntur aut obscurioris, aut ambigui sensus. Secunda, si principia pro veris adsumantur, aut ad alia demonstranda adhibeantur, quae tantum veritatis speciem habent. Tertia, si circa res non satis cognitae ratiocinantes plus in conclusionibus ponimus, quam in principiis videmus. Absit autem a philosopho quam longissime, ut non curet an distincte dogmata sua proponat an secus. Absit, ut sumat potius veritates quam probet. Absit, ut historice magis, quam dogmatice progrediatur. Absit, ut sibi arroget facultatem aliis res suas persuadendi vel ventosis fermocinationibus, vel prouocationibus vagis, atque generalibus ad testimonia, ad sensum & auctoritatem vulgi, aut ad receptas ab antiquo opiniones. Absit, ut ea quae sibi imaginatur statim pro veris venditet. Non adhibeat principia lubrica, vel ita ancipitia, ut erroribus possint patrocinari, suspecta enim illa sunt & falsa, si generaliter proferuntur. Nihil adseueret, nisi quod per rationem aut liquidam experientiam innotescat. Abstineat a probationibus, quae tantum heic aut ibi valent, ea enim demum vera est probatio, quae ubique obtinet aequaliter. Non iuret in verba magistri. Dubitet, id est, retineat ad sensum tantisper, dum rem euidenter perceperit, dubitare autem de omnibus, nec ab haesitandi consiliis vnquam desistere, id vero scrupulosi indagatoris, neutiquam liberalis ingenii, aut sapientis est. Nulli sectae se addicat, caueat autem simul, ne sub eclecticae philosophiae nomine con-

confusum aliquod variarum opinionum chaos ex omnibus sectis conglomeratum, occultare studeat, quod certe fiet, si nullis se plane adstringet principiis, alia ex Aristotelicorum, alia ex Cartesianorum hypothesebus, alia ex aliorum fundamentis explicare vellet. Sic enim nunquam ad certam, & constantem adspiraret rerum cognitionem, sed vagae potius libertati, quam verae philosophiae, quae ex certis omnia principiis demonstrat, operam daret, incertis cuncta aut ad summum lubricis fundamentis subster-neret. (t)

§. VIII.

Vitia quoque ex idearum sensualium abusu propullulant, nam dilucidum est Christi effatum: *Quicumque adspicit mulierem, ut concupiscat eam, iam adulterauit eam in corde suo. Matth. V. 28.* Non simpliciter dicit: qui adspicit mulierem, id enim per se vitiosum non est, sed qui adspicit, ut concupiscat, qui cum feruore quodam adspicit & motu libidinis. Qualis concupiscentia notanter ab Apostolo dicitur *ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, concupiscentia oculorum. I Ioh. II. 16. & 2 Petr. II. 14.* inuenimus *ὀφθαλμοὺς μετὰ τοὺς μυχάλιδος, oculos plenos adulterii.* (u) Quae duo &

(t) Vid. VERVLAMIVS de augm. scient. p. 54 -- 61. CLERICVS Log. part. 2. cap. 9. p. 97. seqq.

(u) Vid. cel. HEVMANNI praecil. tom. I. p. 415. seqq. CHRYSOSTOMVS ait: *Qui dat operam in venusta corpora intueri curiosus, & pulchras delicatasque aucupari facies, talique animum spectaculo & obscenos pulchris vultibus oculos adfigere, is iam macchatus est in corde suo.* Mars vi-

& *Siracides* coniungit, *cap. IX. vers. 8.* Eius rei exemplum est *Dauid 2 Sam. XI. 2.* & senes illi facie *Suffannae* delectati, *Hist. Sus. v. 32.* Quo adspectu ubi semel fascinati sunt oculi, qui sunt in amore duces, iam illico & aliae impudici amoris illecebrae quaeruntur; quibus ad libidinem vel alliciant inuicem, vel alliciantur. Vtpote vel vestes pretiosae atque molles, cum auro & margaritis ad concupiscentiam inflammantes, de quibus *Paulus 1 Tim. II. 9.* vel eorum membrorum, quae vulgo pro more gentis tegi solent, & sua indole ad lasciuiam incendunt, denudationes, quibus foeminarum praecipue genus adfuetum est. Vel mistae inuicem de rebus venereis sermocinationes; vel denique procaces contrectationes manuum corporisque, & osculationes. (v) Quaesitum fuit

videt hanc, visamque cupit, dicit ovidius Fastor. III. 21. Ex idearum sensualium abusu quoque vitium intemperantiae profuit, ideo *Salomon dicit Prou. XXIII. 31. Ne intuearis vinum quando flarescit, cum splenduerit in vitro color eius.*

(v) De quibus nequitiae magister *ovidius: Spectat eam Terens, praecontrectatque videndo.* Vnde salutare monitum *HIERONYMI* est ad *Nepotianum: Solus cum sola secreto & absque arbitro non sedas: si familiaris quod est loquendum, fac, ut alii intersint. Caneto omnes suspiciones, & quicquid probabiliter fingi potest, ne fingatur, ante deuota. Caneto crebra munuscula & sudoriola & fasciolas & vestes ori applicatas ac degustatos cibos, blandasque & dulces litterulas. Omnes delicias & lepores & risu dignas urbanitates & ceteras ineptias amatorum deuota.* Nam ut *BASILIVS* libro de *virginitate* ait:

fuit nouissimo tempore, vtrum inter voluptates licitas & comoediarum frequentatio numeranda sit? qua de re integris libris fuit concertatum. Sed illam quaestionem cum *cel. DANHAVERO*, cuius sententiam in compendium redeimus, ita soluimus. Nefas est seu exhiberi seu spectare ludos idololatrias, blasphemias, soli oculorum auriumque voluptati mancipatos, scandalosos per se, vnde turpitudinem auribus oculisque haurire necessum sit, cum formae inducuntur irritabiles; satyricos item & contumeliosos, editos ab histrionibus, habitu flagitiosis, iure infamibus, repraesentatoribus vitiorum obscenorum, sumtumque; nimiorum prodigis. Fas e contra exhibere & spectare ludos theatrales, academicos, adiaphoros, ingeniosos, ob eam, quam habent coniunctam honestam delectationis vtilitatem, amputatis abusibus & circumcisis profanitatibus, denique animis iuuenum ad seria imbuendis, ad *παρρησιας* excitandis, ad solem publicum praeparandis, comparatos. Qua in ludorum theatralium circumscriptione nihil contineri, quod oculos christianos iure meritoque offendat,

C 2

dat,

ait: *pulchrorum oscula vitare oportet, velut reptilium virus, ciaculantium morsum. Diffunditur enim venenum voluptatis per osculum in uniuersum corpus.* Cura nempe oculorum agenda est, ut quae honeste delectant, videant. Et cura eorum agenda est, ne lasciuiae praebeant occasionem. *Nec enim, ait THEOPHYLACTVS, cura fuerit, si flammam accendas, si caminum ardentiorum reddideris.*

dat, aut fomitem praebeat cupiditatibus, omnes facile agnituros esse sum persuasus. (x)

§. IX.

Superstitionem itidem promouent ideae sensuales, si minus recte adhibentur. Non pauci ex plebe Deum concipiunt, ut senem throno insidentem, angelos, ut iuuenes alatos, sanctos, ut homines quorum capita lucidus circulus cingit. Talia produunt cultum imaginum & εἰδωλοθρησκείαν, atque valde corroborantur per ineptias pictorum. (y) Praecepta verae religionis genuina eo redeunt, ut Deum intimius cognoscas, illum caste colas, actiones ad illius voluntatem accurate componas, & post haec fata praemia aut poenas expectes. Haec cum sint simplicia & vere diuina, tanta pollent efficacia, ut homo his non solum

(x) Ea oculis videre & auribus audire haud prohibemur, quae delectionem licitam corpori adferunt & honestam. Sic fieri non potest, quin hortorum flores pulcherrimi amœnissimique, & innumera artis opera, stupendo saepe humani ingenii acumine confecta & visui admirandum in modum blandientia, voluptatem oculis adferant prorsus eximiam & singularem.

(y) Vid. 10. FABRICII Theol. Helmstad. *amœn. Theol.* p. 87. seqq. & M. PHIL. ROHR *pictor errans in histor. sacra.* Quomodo Deus in oratione concipiendus, ostendit HANNEKENIVS in *diff. de vere religiosi adoratoris spiritu & veritate, ad Ioh. V, 24.* quam sub illius praesidio Witt. a. 1705. defendit BALTH. HENR. DE PLATEN. Adde cel. nostri Profess. D. KAHLERI *Dissert. Inaug. de idololatria deuotis precibus nonnunquam innocue admixta*, a. 1731.

solum conuinci, sed etiam affluenter delectari queat. Sed vide quomodo haec dogmata erroribus sint circumsepta? Exhibet superstitio Deum, sed in tot Deos & Deas diuisum, ut vel quilibet pagus peculiares sibi constituerit penates & lares. Et quidem ea ex ratione, ut quilibet manibus & sensibus palparet suos Deos, & eo confidentior bonum expectare posset, quia difficilis res est, Deum intima abstractione, pura mente & sine imagine colere. Sunt homines sensibus adfueti, & hinc error facile propagatur. (z) Omnia autem in superstitione eo tendunt, ut sensus delectentur, quod unicuique facile patebit, si de origine & progressu huius corruptionis pauca commemorabimus. (a) Nemo repertus est opinor, ex pruden-

(z) Ita etiam comparatum est cum cultu, quem Deo debemus. Aduertas modo excessum in cultu gentiliū, quomodo animus ad mere sensibilia, pompam & simulacra fuerit alligatus, de interno cultu nil habuerint. Quomodo totus cultus in splendidis & operosis exercitiis constiterit, quomodo sacrificuli mediatoris personam induerint, & misere populum deceperint. Considera Stoicorum fastum & superbiam, Aristotelicorum spurios de mentis abstractiua contemplatione conceptus, Platoniorum enthusiasum, Epicureorum enormes in moribus defectus; nihilo minus tamen, quia pleraque in sensus incurrebant, applausum inueniebant.

(a) Numerum Deorum ad triginta millia extendit HESIODVS *Oper. vers.* 250. Ad hunc locum prouocat SEXTVS EMPIRICVS *adv. Physicos* siue l. 9. *sect.* 86. p. 571. ed. FABRICII. Quae PLINIVS de origine polytheismi habet

dentioribus gentilium, qui plures Deos summos agnosceret, vel coleret. (b) Summum enim Numen nonnisi vnicum esse potest, vnde & mythica Theologia habet suum Iouem, reliquorum Deorum praesidem. (c) Neque statuas & imagines pro Diis agnouerunt, sed pro externis mnemosynis, symbolisque Deos repraesentantibus. Quid vulgus ethnicorum senserit, inquirere nihil attinet. Vulgus raro curat religionem, sed ventrem & religionis crepundia. Philosophi quidem ridebant polytheismum & vulgi persuasiones: at neque sic tamen doctrina eorum de Deo erat sana. Nonnulli parui faciebant religionem: alii alios fouebant errores. Hinc vulgus fabulas, philosophi, si paucos recte sentientes excipias, dubia sectabantur & coniecturas. Ignorabant enim lumen sublimius: lumen vero paedagogicum aut negligebant, aut per subtiles speculationes corrumpebant. (d) Ceterum origo & progressus superstitionis paucis describi debent. Homo ex rationis praescripto Deum debet amare &

bet, adfert & illustrat excell. GESNERVS *Chrestom.* p. 25. *seqq.*

(b) Conf. FABRICIVS *bibliogr. antiq.* cap. 8. *sect. 5. seqq.* p. 232. *seqq.* MOSHEMIVS *cogit. in noui foederis loc. select.* lib. 1. p. 86. *seqq.* Legatur integrum caput de ignoto Atticorum Deo. Addatur CONRINGIVS & STOLLIVS ad *Grotium de V. R. C.* apud KOECHERVM p. 41. *seqq.*

(c) Vid. HISTOIRE DE LA PHILOSOPHIE PAYENNE tom. I. cap. 3. p. 86. *seqq.* incomparabilis HEVMANNVS ad *Grotium de V. R. C.* apud KOECHERVM p. 44. 45.

(d) Conf. TVRRETIVS *Opusc. var. gen.* tom. 2. p. 161. *seqq.*

colere, res creatas contemplari, in vsum suum eas vertere, praecipue vero in iis admirari sapientiam, benignitatem, potentiam creatoris. Sed plerumque inuertit hunc ordinem, & vehementi rapitur adfectu in res creatas, quae ceu visibiles, magis mouent. Ita tandem eousque progreditur, vt vnicum in his quae- rat gaudium, summam delectationem, inconspicuum contra creatorem & conseruatorem vniuersi negli- gat. Orta fuit hac ratione primum idololatria & superstitio priuata seu domestica. Si enim contingeret, parentes liberorum funera, turbato mortalitatis ordine, sepelire, hinc lacrimae, hinc simulacra, saltem vt aliqua superesset chariffimorum pignorum recordatio, hinc tandem *mortuorum cultus*, apud Sinenses antiquam sane gentem, adhuc receptus. (e) Institutiis regnis superstitio publica erexit caput, introducto regum & *heroum cultu*. Exinde factum, vt non pauci de humano genere praeclare meriti numero Deorum adscriberentur, virtutibus equidem interdum, sed & non raro vitiis, celebres & famosi. (f) Corpora caelestia maxima & adspectu pulcherrima, inter

(e) Docetur hoc Sapient. XIV, 13. 14. 15. omnibusque nota sunt quae ven. BVDDEVS de *supersticioso mortuorum apud Sinenses cultu* scripsit.

(f) Pertinet huc simulacrum aureum regis Babylonicæ Dan. III, 1. *seqq.* Accessit adulatio quae in tantum creuit, vt viui & videntes numerum caelitem auge- rent principes. Hinc OVIDIVS *Trist. II. vers. 53. 54.* ad Augustum:

*Per mare, per terras, per tertia numina iuro,
Per te praesentem conspicuumque Deum,*

inter quae sol eminet, mouerunt homines, vt tanquam visibilia diuinitatis indicia intuerentur ea, & colerent. Promouit hanc superstitionem opinio, ea esse habitacula geniorum, intelligentiarum, daemonum. En originem *cultus astrorum* & daemonologiae. (g) Quando semel in praecipitia prolabantur homines, vix est in illorum potestate, sistere gradum. Hinc tandem, ad eam absurditatem progressi sunt Aegyptii, vt omnia aliquam ex quibus vtilitatem capere possent, vel a quibus noxae quidpiam metuerent, sacra haberent. Inde *animalium & plantarum cultus*. (h) Ex dictis illustrari potest distinctio theologiae

(g) Vid. PRIDEAUX *connex. hist. sacrae & prof. tom. I. p. 224. seqq.* Cultus heroum & astrorum videtur indicari in Scriptura per cultum *Baalim* & *Astaroth*, de quo *Iud. II, 13. X, 6. 2 Reg. XXIII, 13.* Constat enim *Baal*, ex quo *Bel, Belus*, non esse nomen proprium, sed significare *Dominum*. Spectat huc & cultus *Molochi*, cui liberos immolauit superstitionis crudelitas. Originem ritus truculenti & naturae repugnantis perdocte inuestigat GROTIUS ad Deut. XVIII, 10.

(h) Dementiam istam ridet IUVENALIS *sat. XV.* PLINIUS *hist. nat. II, 7, §.* obsoena etiam aliqua, ac mulra dictu magis pudenda pro Diis habita commemorat, cuius portentosae superstitionis exemplum, strepitum, per pudenda corporis expressum, adfert MINVCIVS FELIX *p. 279. ed. HACKIANAE 1672. 8.* Conf. MENAGIANA *tom. I. p. 337.* Sunt, qui defendunt Aegyptios, quod ex instituto facere voluit ANDR. ACOLVTHVS, qui opus de lingua & sapientia Aegyptiaca restituta molitus est, quod tamen lucem non adspexit, vid. EIVS *spec.*

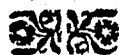
logiae gentilis in mythicam, physicam, politicam. Mythica poetarum erat historia heroum, quos in Deorum numerum retulerant, nugis deformata: physica philosophorum erat historiae istius interpretatio arcana, & interdum satis absurda, pudebat enim eos, tam turpia Deorum facta publice exstare: politica vulgi historiae heroico-fabulosae ad cultum caerimoniam atque theatralem a callidis sacerdotibus instituta applicatio, cuius erat summa, vt sacra fierent Cereri, Baccho, Veneri. (i)

§. X.

Viuidius autem hominem adficiunt ideae sensuales quam intellectuales, & exinde tota vitiorum catena profluit, nisi in tempore obex ponatur. Quando aliquis furi poenas aeternas propter flagitia sua denunciat, alius autem ipsi patibulum ostendit, vltima tanquam sensualis idea longe maiorem habebit impressionem. Ita comparatum erat cum Dauide, noverat praeceptum diuinum, de adulterio haud perpetrando exactissime, poterat aliis illud explicare, mentemque Dei intuitu huius mandati clarissime ostendere; sed idearum sensualium culpa, quae ipsi nimis viuide Bathsebae pulchritudinem repraesentabant, in maximum incidebat crimen. Quicunque igitur

spec. Alcor. p. 30. Adi interea HEVMANNI *Aët. phil. tom. II. p. 672. seqq.* De boue sacro Aegyptiorum *Api*, qui *Osiris* etiam vocatur, legi potest PRIDEAUX *hist. V. T. part. I. p. 215. seqq.*

(i) Plura dixit b. PARENS *comm. de Pyrrh. hist. p. 155. seqq.*

gitur veritatis ac virtutis genuinus cultor est, debet omnes suas cogitationes eo dirigere, vt semper ideas puras cum sensualibus coniungat, quando illi notio communicatur quaerere debet: cuius haec imago & inscriptio est? (k) Tunc solida eruditio in mente orietur, & veri nominis felicitas animam occupabit.

Quod vt fiat L. B. impense optamus.

(k) Vid. LEHMANNI *Vern. Lehre* p. 613, seqq.

* * *

COROLLARIA RESPONDENTIS.

I. Omnis Philosophus est Eclecticus. II. Non vituperandus est Pythagoras, quod se non sophum sed philosophum appellauerit. III. Qui putant philosophiam non esse addiscendam, desipiunt. IV. Dantur gradus veritatis. V. Carolus M. Desiderium iniuste debellauit. VI. Saxones iusto titulo haud acquisiuerunt Britanniam. VII. Nefarium profecto est censendum Caroli M. factum, quod Saxonibus bellum intulit. VIII. Saxones quamuis a Carolo M. fuerint subacti, fisco tamen non fuere adscripti. IX. Constantinus quidem vocatus est magnus, at ego dicerem: magnus fuit naevis non virtutibus. X. Conradinus nefario est occisus. XI. Ius naturae non sublatum est lege civili. XII. Si quaeritur: num liceat interficere legatum tempore belli missum? respondeo: nec iure naturae nec gentium.

Jetzt

Jetzt zeigst Du, werther Freund! uns durch
Dein Beyspiel an,
Was unverdroßner Fleiß vor Ruhm erlangen
kan.

So fahre ferner fort Dich immerhin zu üben:
Es werden Groß und Klein Dich nach Verdiensten
lieben.

Hierdurch hat dem Herrn Respondenti wegen
seines abgelegten gelehrten Specimens
schuldigst gratuliren sollen Dessen auf-
richtigster Diener

J. J. Windt.

Arma parent alii Marti deuota cruento;
Optima, Tu, Musis arma sacrata paras.
Dum nostram tentas cum laude subire palaestram,
Multiplicesque studes promere mentis opes.
Sic monstras animi dotes & munera magna,
Haec certe ingenio digna palaestra Tuo.
Ergo Tuas canerem laudes si Musa faueret,
Sed quid opus laudem concelebrare Tuam?
Facta loquuntur enim satis. Ergo fausta vouebo:
Eueniant studiis praemia digna Tuis,
Sic pergas almae Themidos studiumque sophiae,
Felici nexu iungere, magnus eris.

Nobilissimo DOMINO RESPONDENTI de egre-
gio solidae eruditionis specimine gratu-
laturus scripsit

IVSTVS FRIDERICVS BIERLING,
OPPONENS.

Heit'rer

Heit'rer Himmel, süßer Regen
 Und des Höchsten reicher Segen
 Ist es was uns glücklich macht.
 Kann ich wünschend Dich beglücken?
 Wunsch ich einen solchen Schatz.
 Machst Du ihm durch Tugend Platz,
 Wird er keinen Unfall schicken.

Dieses fruchtbare Wetter und des Himmels Segen
 wolte hiemit Deinen Studiis von Herzen an-
 preisen Dein verbundenster

J. C. Bornemann/ OPPONENS,
 Iur. ac elegantior. litterar. Stud.

Siccine iudicii profers documenta, Tuique
 Vires ingenii, SVAVIS AMICE, probas?
 Fœdus amicitiae me candida fundere vota,
 Veraque laetitiae prodere signa iubet.
 Gratulor hinc studii testes, doctasque laborum
 Primitias, stupuit quas studiosa cohors.
 Perge bonis auibus Sophiae transcendere culmen,
 Atque apices sacrae perdidicisse Themis.
 Tum Te nostra suum iactabit Patria ciuem,
 Magnaque Cattiaca gloria gentis eris.
 Perge fauore Tuo me porro amplectier, atque
 Vt paucis dicam, dilige! viue! vige!

Sic Amico Amicus

I. P. HEPPE, OPPONENS,
 Cassellis Hassus.

